

: ZA STAROU PRAHU:

VĚSTNÍK KLUBU ZA STAROU PRAHU

Foto K. Bečková, listopad 2016

Opravovaly se zde parníky, ted' se tu krmí labutě, a pokud bude realizován projekt River Terrace Hotel, budou se zde krmit hosté luxusní restaurace. Čtěte na str. 4

OBSAH

RIVER TERRACE HOTEL ALIAS HOTEL SMÍCHOVSKÉ NÁBŘEŽÍ. VÁCLAVSKÉ NÁMĚSTÍ OBSLUŽNOU ULICÍ? CÍP Z KABÁTU OSTUDY: DEMOLICE PRAGER TAGBLATT. NOVÁ PLAVEBNÍ KOMORA V CENTRU PRAHY... PROČ VLASTNĚ? NEKONEČNÁ KAUZA OLOMOUCKÉHO MRAKODRAPU ŠANTOVKA TOWER. PESTRÉ OSUDY FIGUREK PRAŽSKÉHO ORLOJE. ARCHITEKT FRANTIŠEK ZELENKAZNÁMÝ I NEZNÁMÝ. ZAJÍMAVOSTI. ČLENSKÉ INFORMACE.

PESTRÉ OSUDY FIGUREK PRAŽSKÉHO ORLOJE

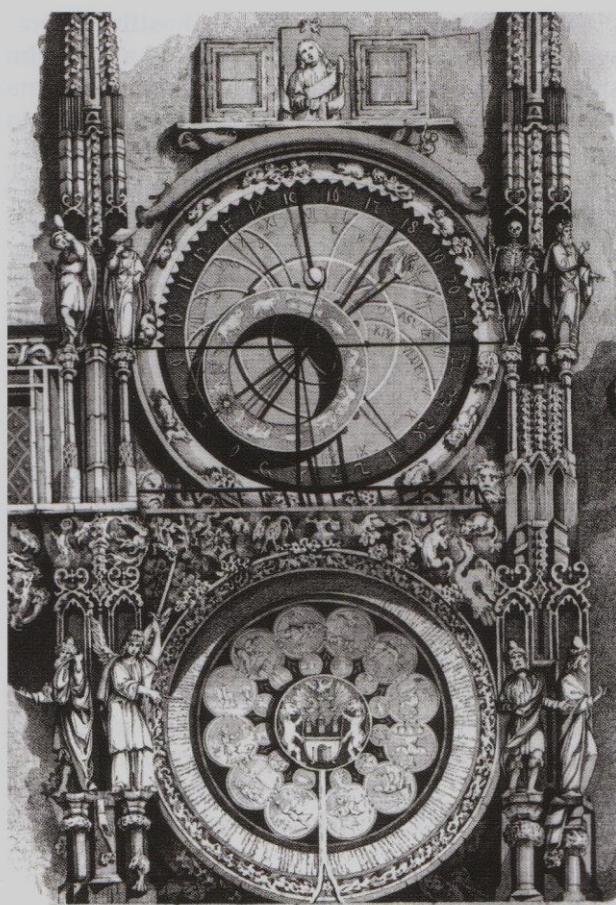
V doprovodné výzdobě světoznámého pražského orloje vedle průvodu apoštolů velmi zaujmou i barevné dvojice dřevěných figurek po stranách ciferníků. Na rok 2017 je v rámci opravy celé radniční věže naplánována i generální oprava orloje. To jistě upoutá pozornost publika i tisku a tvorí to příležitost upozornit na osudy figurek pražského orloje, které nejsou zcela jasné známé a u kterých lze nalézt mnoho zajímavého, i příležitost zastavit se u jejich starší podoby a významu. Dnes je všeobecně znám především kostlivec, nahoře doprovázený neřestmi marnivce, lakomce i rozkošníka hudce se strunným hudebním nástrojem – loutnou¹ či varytem.² Dole je anděl (archanděl Michael) s písářem, astronomem a kronikářem s knihou v rukách. V minulosti tomu však bylo i trochu jinak.

1. Pražský orloj – foto M. Patka, 2015

¹ Horský, Z.: *Pražský orloj*. Panorama, Praha 1988, s. 114.

² Rosický V.: *Staroměstský orloj v Praze*. J. Otto, Praha 1923, s. 103.

2. Alois Čermák – Kresba orloje – 30. 4. 1836 – výřez centrální části. Národní galerie.

Nejstarší zmínky mluví jen o jedné figurce a to „klapáčkovi“ (později opředeném několika pověstmi)³ – tedy kostlivci počítajícím odbíjené hodiny „klapáním“ pohyblivou čelistí. Jan Táborský z Klokotské Hory ve své „Zprávě o orloji staroměstském“ roku 1570 píše: „A tou druhou strúnou, která dolů s věže visí, klapáček stojící vedle sphery hodiny počítá.“⁴ Později, neznámo přesně kdy v období asi 1659–1788, doplnily klapáčka alegorické figurky Turků, Žida lakomce a později anděla, kterému patrně předcházela figurka patrona času Chrona.⁵ Jejich výraz je barokní. Vedle kostlivce je Balbínem⁶ roku 1679 popisována tematicky se hodící soška starce, přičemž připojeno i barvitě líčení „vztahu“ obou postav: „Stojíť po pravé straně smrt a zvoní, kdy koli mají hodiny bít, v levé ruce držíc hodiny sypací, které, když hodiny odbily, pokaždé obrátí, po pravé straně stojí třesoucí se a jako nad hroben

3 Cibula V.: *Pražské pověsti*. Orbis, Praha, 1972.

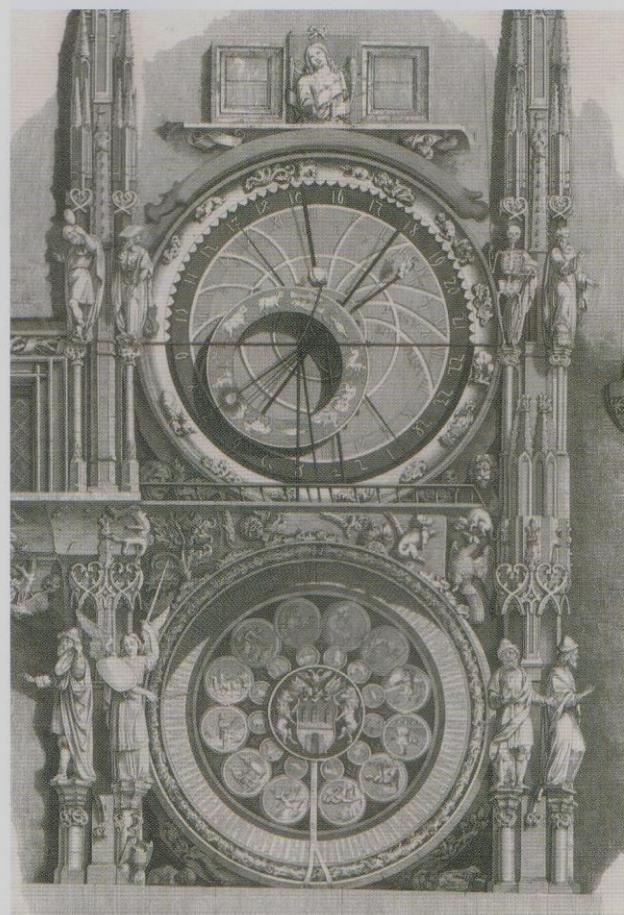
4 Táborský z Klokotské Hory, J.: *Zpráva o orloji staroměstském*. Dr. Josef Teige nákladem Společnosti přátel starožitností českých v Praze, Praha 1901 (rukopis 1570).

5 Skála P.: *Alegorie ctností a neřestí na pražském orloji*. *Staletá Praha XXXI*, č. 1, 2015, s. 112.

6 Balbín B.: *Miscellanea historica regni Bohemiae. I*. Praha 1679.

stařec, jenž od smrti jsa napomenut, vrtí hlavou, že by nerad ještě se podvolil nevyhnutelnému osudu smrtelníků.“⁷

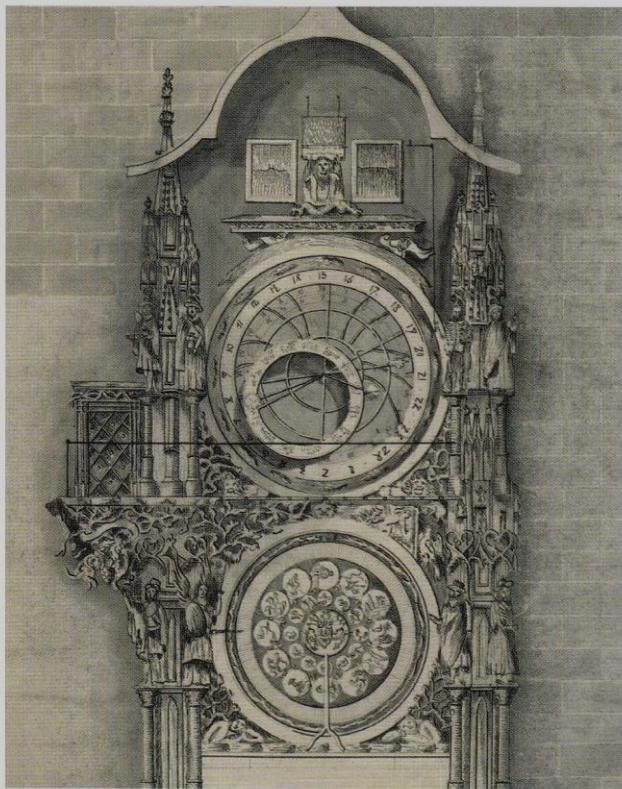
Lepší představu o podobě a významu této figurální výzdoby si však můžeme udělat až z jedné velké rytiny a ze dvou podrobnějších monogramatických velkých kreseb orloje z druhé čtvrtiny 19. století.⁸ Zde se kreslíř mohl lépe soustředit na samotné téma orloje a riziko nejasnosti je nižší, než u mnoha zobrazení širších pohledů na Staroměstské náměstí, kde je orloj jen jedním z detailů, a jednotlivé sošky na něm jsou většinou nezřetelné. Tři podrobná zobrazení je možno také porovnat s dochovaným stavem těchto figurek po mnoha opravách, úpravách nebo dokonce nahradách za celou dobu jejich trvání na orloji.

3. Vilém Kandler – Rytina orloje – 1837 – výřez centrální části – exemplář autora.

7 Překlad pasáže převzat z Erben K. J.: *Zpráva o starobylém orloji na radnici Starého města Pražského*, rukopis, 1867. Archiv hl. m. Prahy, rukopis 3412.

8 První je kresba Aloise Čermáka (1814–1879) z roku 1836 uložená ve Sbírce grafiky a kresby Národní galerie. Je to kresba perem tuší na papíře světle okrovém, rozměru 517 x 705 mm. Na základě této kresby vznikla rytina (přesněji mědiryt) Viléma Kandlera (1816–1896) o rozmerech 550 x 770 mm, a to jako prémie Krasoumné jednoty na rok 1837. Třetím podrobným zobrazením z této doby je nedatovaný plán 340 x 500 mm s kresbou orloje ze Sbírky map a plánů Archivu hl. města Prahy – signováno Schw J (z roku cca 1848).

4. Plán orloje s kresbou – kolem 1848 – výřez centrální části – Archiv hl. města Prahy, archivně nedatováno

Shoda na více kresbách různých autorů také potvrzuje věrohodnost zobrazení.

Nejjednodušší je kresba orloje (signovaná Schw J.) vzniklá jako součást nedatovaného stavebního plánu ze Sbírky map a plánů Archivu hlavního města Prahy z roku kolem 1848 (**obr. 4**), jak lze usoudit z alternativně navrhovaných stavebních úprav. Lepší, ale přece jen technikou provedení omezená, je rytina Viléma Kandlera z roku 1837 (**obr. 3**). Nejkvalitnější podrobná kresba pochází od malíře Aloise Čermáka z roku 1836 (**obr. 2**), tedy z doby před úpravami v roce 1848 i velkou opravou a proměnou sešlého orloje v letech 1864–1866.⁹ Čermák byl malíř a kreslíř, vyučoval na pražské malířské akademii a byl významnou osobností v organizaci Krasoumné jednoty, šlo tedy v případě kreseb postav orloje o osobu nejvýš povolanou. To ale musíme jasně odlišit od složité astronomické části kresby, které nerozuměl¹⁰ a kde se dopustil několika nepřesností.¹¹

⁹ Velká oprava pražského orloje proběhla na náklady veřejné sbírky pod vedením profesora astronomie na pražské universitě a ředitelé pražské hvězdárny J. G. Böhma. Viz Horský (pozn. 1), s. 80.

¹⁰ Nelze očekávat a vyžadovat od umělců astronomickou znalost orloje, když se po velké opravě provedené pod vedením profesora astronomie musely nakonec odstraňovat astronomické chyby – chybná velikost výstředné ekliptiky a nesprávný převod otáčející koulí Měsíce.

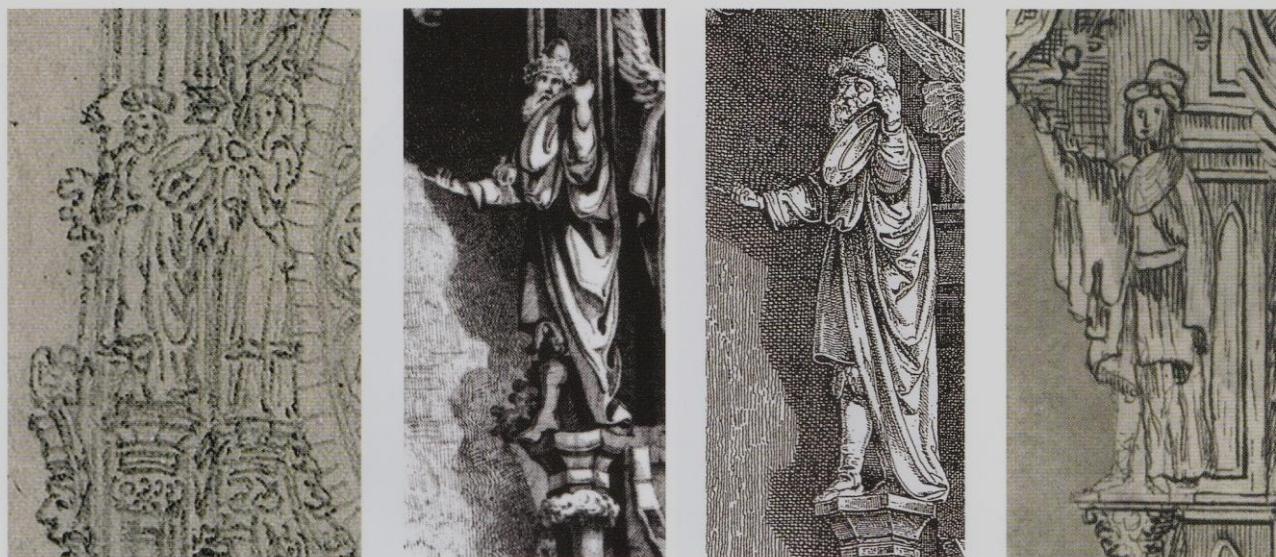
¹¹ Patka, M.: Rytina pražského orloje z roku 1837. *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie* LVIII, č. 3, 2013.

Na Čermákově kresbě je figurka kostlivce s přesýpacími hodinami v podstatě totožná s dnešním stavem. Také postava anděla je stejná, pouze má dnes jiné a delší žezlo. Chybějící štít (snad z důvodu sešlosti orloje) s křížem zobrazil již rytec na o rok mladší rytině. Rovněž známá dvojice neřestníků (dobře se k sobě výtvarně i významově hodící), marinice se zrcadlem v krátké frivolní suknicí a lakomce s měšcem a holí, se mnoho neliší ode dneška až na drobné detaily, jako je například tvar klobouku lakomce. Na pravé straně kalendářního ciferníku orloje vidíme na Čermákově kresbě dvě figurky živě rukama gestikujících „měšťanů“ v podobě Turků. Jejich prázdné ruce bez atributů je opět výtvarně a významově spojují. Tyto sošky obdržely od sochaře Vojty Suchardy (který sošky opravoval i upravoval) v roce 1966 zcela nové atributy. Levá dostala, po úpravě polohy dlaně, dalekohled a stal se z ní hvězdář a pravá, po úpravě polohy rukou, dostala knihu a stal se z ní kronikář.

Větší pozornost si na Čermákově kresbě zaslouží figurka vedle anděla (**obr. 5, 6 a 7**) – dnes písar s brkem a svitkem. Zaujme zde zcela jiná poloha, v jedné drží postava v podobě Turka jakýsi ovál a zálibně se do něj dívá, a druhou rukou pak výrazně ukazuje před sebe. Dnes

5. Pražský orloj – Turek vedle anděla – porovnání shodných prvků (mimo časem pozměněných gest rukou a změněných atributů) v kresbě Aloise Čermáka z roku 1836 se současným stavem v roce 2016: 1. shodný tvar klobouku; 2. shodný vous; 3. shodný záhyb roucha přehozený přes levé rameno sahající k pasu; 4. shodná vodorovná poloha pravé ruky; 5. shodný záhyb roucha pod levou rukou; 6. shodná příčná poloha svrchního roucha; 7. Shodná délka zřaseného svrchního roucha až na zem u levé nohy; 8. Shodné ploché nezřasené spodní roucho jen pod pravé koleno; 9. Shodné pravé chodidlo bez výrazné boty; 10. Shodné nakročení pravé nohy přes okraj podstavce.

6. Pražský orloj – Porovnání tvaru a umístění oválného atributu sošky vedle anděla na detailech kreseb a rytiny orloje. Odleva: 1. Morstadt V. okolo 1830 – Staroměstský orloj – výřez – Muzeum hl. města Prahy; 2. Čermák A. 1836 – kresba orloje – výřez – Národní galerie; 3. Kandler V. 1837 – rytina orloje – výřez – exemplář autora; 4. Plán orloje s kresbou, signováno Schw. J. cca 1848 – výřez – Archiv hlavního města Prahy, archivně nedatováno.

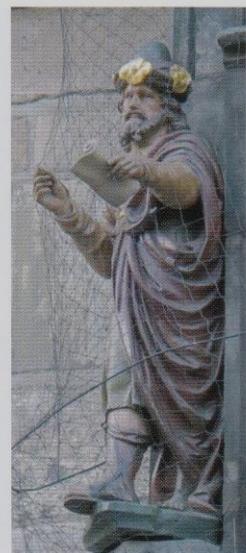
se již asi sotva dozvímme, co bylo z druhé strany namalovaného oválu. Těžko to bylo zrcadlo, bylo by na orloji podruhé a v jiném, jistě matoucím významu, než u marnivce přímo bezprostředně výše. Domnívám se též, že to nebyl ani jakýsi talíř. V této poloze by z něj vše spadlo a je divné ukazovat i zálibně se dívat do prázdného talíře v jeho nepřirozené poloze. Talíř je určen k pokládání věcí na něj, musí tedy být ve vodorovné poloze, aby byl atribut jednoznačně, okamžitě srozumitelný. Úplně bych pak vyloučil, že šlo o předmět daný, který byl k soše připojen jen náhodou nebo ze žertu – těžko by se tak stalo hned vedle vchodu do staroměstské radnice a vážení umělci by ho v takovém případě patrně nezobrazovali. Na oválu byl nejspíše sakrální obraz nebo symbol, který soška zálibně obrací k publiku. Pravou rukou, s dlaní obrácenou vzhůru, ukazuje před sebe v tázavém gestu spojeném s tímto obrazem. Ten vhodně doplňuje vedle stojící postavu anděla s plamenným mečem. Že malíř svědomitě zachytí kreslenou sošku¹² lze doložit ze srovnání na obr. 5, kde je kresba zachycena vedle současného materiálně dochovaného stavu figurky. Podoba je mimo časem pozměněných gest rukou a v nich změněných atributů velmi věrná. Obdobně lze

hodnotit i zachycení ostatních sošek na gotických konzolách.

Sošky nejsou z technických důvodů a kvůli celkové pevnosti z jednoho kusu dřeva. Části rukou jsou k trupu připojeny a jejich polohu i detaily lze tedy změnit, jak se i prokazatelně v jiných případech dělo. Změnit části trupu, nohou nebo podstavce jde naopak těžko nebo vůbec a chybí k tomu i motiv. V případě sledované postavy máme možnost porovnat detaily dalších zobrazení orloje (**obr. 6**). Totožný oválný tvar předmětu drženého figurkou Turka na stejném místě u levého ramene na čtyřech zobrazeních od čtyř autorů v průběhu mnoha let nám dává vysokou pravděpodobnost hraničící s jistotou, že soška vedle anděla kdysi držela svůj oválný atribut minimálně už v druhé čtvrtině 19. století (těžko soudit jak dlouho dříve) a že zde v zobrazeních nejde o mylnou záměnu s jinými prvky na líc orloje. K odstranění atributu z ruky figurky a změně gesta Turka došlo nejspíše v roce 1848 při úpravách radnice (po statickém zabezpečení věže podezděním se dokončovala nákladná Nobileho a Sprengerova novostavba východního křídla radnice)¹³ i úpravě líce orloje. O změně polohy levé ruky může svědčit i to, že má i nadále háčkovité zahnuté prsty, které původně svíraly obvod plochého oválného atributu (**obr. 7/2**) v předchozí vztyčené poloze, a že hlava je natočena k této levé ruce. Figurka byla takto nově upravena jako gestikující měšťan, tedy obdobně jako dvojice

12 Oblivnění této kresby sošek neznalosti astronomie (jako na astrolábu celkové kresby), volbou tónově negativního zobrazení (jako na zvěrokruhu) nebo neprokreslením mnoha drobných motivů kamenických výzdob zde nelze předpokládat – je to figurální kresba, jeden z větších a pečlivě prokreslených hlavních motivů celkového zobrazení orloje, navíc tehdy dobré známý jak malíři, tak rytci i zadavatelé zakázky (Krasoumná jednota) na výslednou Kandlerovu rytinu a nakonec i zákazníkům kteří si tuto velkou rytinu kupovali, nejspíše k výzdobě svých interiérů.

13 Teige J., Herain J.: *Staroměstský rynk v Praze*. Nákladem Společnosti přátel starozitnosti českých v Praze, Praha 1908, s. 97.

7. Pražský orloj – Proměny podob sošky vedle anděla podle kresby z roku 1836 až po současné fotografie.
Odleva: 1. Čermák A. – kresba orloje 1836 – výřez – Národní galerie; 2. Neznámý fotograf – foto 1911 před restaurováním – výřez – Staletá Praha, 2015/1; 3. Neznámý fotograf – foto 1911 po úpravách – výřez – Staletá Praha, 2015/1; 4. Foto autor 2016.

vpravo od kalendária. Do dlouho prázdných gestikulujících rukou dostala tato soška Turka nakonec v roce 1911 od sochaře Vojty Suchardy, nové atributy písáře, brk a svitek – ten nejdříve patrně z plechu, a když se ztratil, tak v roce 1966 dřevěný. Tak se nám tato soška dochovala dodnes. S vedle stojícím andělem však výtvarně a významově již nemá mnoho společného.

Složité je podrobnější posouzení figurky vedle kostlivce na Čermákově kresbě i popsání jejích dalších proměn. Postava bez atributů na kresbě z roku 1836 zdvihá pravou ruku na znamení upoutání pozornosti a levou ruku sklánění k zemi. Tato figurka je na pozdějších fotografiích¹⁴ zachycena s pozměněnými gesty rukou (**obr. 8/2**). Změna, když pravá ruka ukazuje k levé a ta ukazováčkem šikmo do boku, byla patně učiněna v roce 1848 (současně s figurkou vedle anděla) a v tehdejší literatuře¹⁵ začala být označována jako neřest/závist (snad podle rukou ukazujících na někoho jiného „kdo má víc“, ale jen krátce, po několik desetiletí. Že ke změně polohy ruky došlo, může svědčit i ruka (původně na Čermákově kresbě celá klesající gestem dolů) dost násilně zalomená v lokti u pasu náhle do protisměru šikmo do boku (**obr. 8/2**). Pravděpodobně v letech 1911–1912 sochař Vojtěch Sucharda dokončil proměnu figurky do dalšího jiného významu. Doplnil soše do levé ruky loutnu, což způsobilo značnou změnu ve výrazu i symbolice a dodnes

¹⁴ Vrba, A.: Orloj na nejstarších fotografiích. *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie* LVIII, č. 3, 2013, 2013, s. 221.

¹⁵ Böhm J. G.: *Beschreibung der alterthümlichen prager Rathaus-Uhr. (Popis starobylého pražského radničního orloje)*. Královská česká společnost nauk, Praha 1866.

se nám dochovala ve významu hudec a neřesti/rozkoše.¹⁶

Pokud zde rozebíráme a hodnotíme hlavně gesta rukou vysoko symbolické figurální výzdoby orloje, pak na tomto místě nemůžeme zapomenout na výrazné gesto zachované přes všechny výše popsané změny, totiž gesto pravé nohy této sošky. Sochařům mnoha generací je všeobecně běžně známá možnost vyjádřit ideu nebo sdělení divákovi pomocí nakročení modelované postavy na vhodný atribut (**obr. 9**). Soška vedle kostlivce na orloji se opírá o šedivý hrbolatý výstupek podstavce se strmou, téměř kolmou přední stěnou, který je na orloji atypický. Podstavec, který jako součást hlavního těla sošky nelze prakticky měnit, je dobře vidět již na Čermákově kresbě z roku 1836, a to ve shodě se současným dochaným stavem. Výstupek nezobrazuje ani kámen oddělený škvírou od plochy podstavce, ani oblou hroudou hlíny porostlou travou a nepochybě tedy symbolizuje skálu. Hrbolatý výstupek podstavce řezbář provedl jako hříčku ale spíše symbolicky (**pro zdůraznění tříступňový** (*viz foto A Grolla obr. 8/2*)), což je patrné z levého boku (z pohledu diváka) i dnes. Zvláště v duchovně i výtvarně vzrušené barokní době (době původu figurek Turků) skála mnoho významně symbolizovala. Stačí připomenout několik biblických podobenství: „Buď mi ochrannou skálou, opevněnou tvrzí k mé záchrane.“ (Žl 30,3), „On je Skála, jeho dílo je dokonalé, nebot' všechny jeho cesty jsou Právo.“ (Deut 32,4), „A všichni pili stejný duchovní nápoj; pili totiž z duchovní skály, která je dopro-

¹⁶ Horský (pozn. 1), s. 109.

8. Pražský orloj – Proměny podob sošky vedle kostlivce podle kresby z roku 1836 až po současnou fotografií.
Od leva: 1. Čermák A. – kresba orloje 1836 – výřez – Národní galerie; 2. Groll A. – foto orloje 1856 – výřez – Národní technické muzeum; 3. Dnešní stav - foto autor 2016.

vázela, a tou skálou byl Kristus.“ (I Kor 10, 4) nebo asi nejznámější: „Ty jsi Petr – Skála – a na té skále zbuduji svou církev a pekelné mocnosti ji nepřemohou.“ (Mt 16,18). V souladu s tímto byla i je skála obecně symbolem opory, stálosti, neměnnosti, věrnosti, spolehlivosti, útočiště a síly.¹⁷ Také gesto nakročené nohy figurky opírající se o symbol skály na podstavci vedle kostlivce je neopominutelné gesto opory a stálosti postoje této postavy, hlavně v rovině ideové.

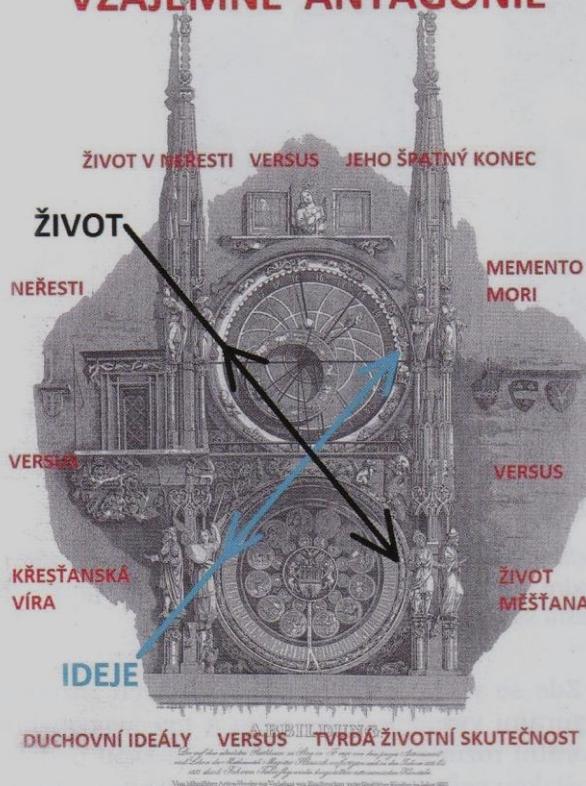
17 Heslo SKÁLA, in: Rulišek H.: POSTAVY, ATRIBUTY, SYMBOLY., Slovník křesťanské ikonografie. Nakladatelství Karmášek, 2006.

Zde se však dostáváme do skrytých rozporů. Figurální výzdoba orloje měla a má nepochybně morální rozměr. Diváci mají poznat svou podobu s nějakou neřestí zobrazenou na orloji a při pohledu na kostlivce – „Memento mori“ – se včas **změnit** podle obrazu víry, který na orloji zastupuje anděl s plamenným mečem. Současná figurka hudec/rozkoše, zařazovaná mezi neřesti na orloji, zároveň hlásá gestem své nakročené nohy opírající se o skálu, že její názorový postoj je a má být **pevný a stálý** – to je na orloji gestikulační protimluv a významový rozpor. Svědčí o tom, že původní tvůrce sošky nezamýšlel zařadit tuto sošku mezi

9. Příklady soch s neopominutelnými významnými gesty nakročení na příslušný atribut. Od leva: 1. Braun M. B. – alegorie náboženství 1715–1717 – Kuks – foto autor 2016; 2) Braun M. B. – alegorie naděje 1719 – kopie – Praha, stanice metra Malostranská – foto autor 2016; 3) Braun M. B. – alegorie moudrosti 1719 – Kuks – foto autor 2016; 4) Kohl J. B. – sv. Augustin 1708 – Praha, Karlův most – foto autor 2016.

VZÁJEMNÉ ANTAGONIE

10. Pražský orloj – Vztahy ve figurální výzdobě v zobrazení 2. čtvrtiny 19. století. Podklad textu - Vilém Kandler – Rytina orloje – 1837. Fotokopie exempláře z majetku autora článku.

neřesti. Tak významný věroučný symbol, jakým je skála, nemůže na orloji dost dobře nějaké neřesti poskytovat gesto „pevného postoje“. Velkým časovým obloukem se můžeme vrátit k zobrazení na Čermákově kresbě nebo k Balbínovu líčení této sošky jako starce. Zde by gesto pevnosti a stálosti (ve smyslu idejí a názorů „moudrého stáří“) opírající se nohy sošky o skálu bylo plně v souladu s jejím zobrazením nebo vyprávěním o ní a korespondovalo by s vedle stojící soškou kostlivce – co je pevnějšího a stálejšího než „Memento mori“? Starec v dlouhém rouchu na Čermákově kresbě zdvihá pravou ruku k upoutání pozornosti. Levou ruku sklání k zemi nejspíše v gestu připomenutí: „Neboť prach jsi a v prach se obrátiš“ (Gn 3,19).

Výše uvedené argumenty, podle mého názoru, vypovídají, že tvůrci figurek vedle ciferníků orloje v podobě, jakou ještě zachytily podrobné monotematické kresby a rytina z druhé čtvrtiny 19. století, rozehráli v rámci této výzdoby jiné ideově důraznější vztahy, než zde nacházíme dnes. Byly založeny na čtyřech těsných dvojicích barokních sošek, vždy ve dvojici se společným tématem, na sdružených gotických konzolách. Rozdelení sošek do skupin vytvořila již gotická stavební hut'. Vpravo dole byla dvojice měšťanů

z každodenního života města, s gesty jakoby dialogu s publikem. Diagonálně vlevo nahoru byla a je také dvojice ze života města, ale toho neřestného – marnivec a lakomec. Lidé ale také věděli o životních idejích a tak vlevo dole na čestném místě - nejblíže srdci diváka¹⁸ – byla dvojice sošek vyjadřující „živou víru“ s andělem a jeho plamenným mečem.¹⁹ Nakonec diagonálně vpravo nahoru byla ta „idea“ pevná a stálá – „Memento mori“ – se starcem, opírajícím se o skálu, a kostlivcem vyměřujícím všem jejich čas přesýpacími hodinami (*obr. 10*).²⁰

Někdy jsou tyto figurky v odborných popisech lice orloje přirovnávány k neužitečným „tatrmanům“ pro pobavení publika. Při pozornějším historickém pohledu můžeme však v nich nalézt i hlubší poselství o životě nejen Pražanů. Nejednou také napomohly k záchrane orloje před vyhozením do starého železa.

Milan Patka

POUŽITÉ IKONOGRAFICKÉ PRAMENY:

Obr. 2; 5/vlevo; 6/2; 7/1; 8/1 – Národní galerie – Sbírka grafiky a kresby - inventární číslo K 4012 – Alois Czermak – Kresba pražského orloje – 30. 4. 1836. Fotografie © Národní galerie, 2016

Obr. 3; 6/3; 10 – Exemplář autora – Rytina (mědiryt) pražského orloje - Vilém Kandler – 1837 (jiný exemplář rytiny je v Národní galerii - inventární číslo R 154 257).

Obr. 4; 6/4 – Archiv hlavního města Prahy, Sbírka map a plánů, sign. MAP P I 3/384, plán orloje – původní kresba – signováno Schw J.

Obr. 7/2; 7/3 – Staletá Praha, ročník XXXI/2015/ číslo 1, strana 120, obr. 25 a strana 121, obr. 28 - neznámý fotograf

Obr. 6/1 – Muzeum hlavního města Prahy - Staroměstský orloj – kresba tužkou - inv. č. A-028 127 - Vincenc Morstadt – okolo 1830.

Obr. 8/2 – Národní technické muzeum – Fotografie pražského staroměstského orloje před r. 1860 – kolmý pohled – Fond č. 800 – Sbírka fotografií: P 37 140.

18 Například i v Kuksu je z pohledu diváka vlevo (na levé čestné straně) vrcholně barokní galerie Ctností a vpravo galerie Neřesti.

19 Archanděl Michael s plamenným mečem, posel Božího soudu, jeden z prvních andělských knížat a vůdce vítězného nebeského vojska v boji se satanem. Je napsáno: „Michael a jeho andělé se dali do boje s drakem; drak a jeho andělé se postavili proti nim, ale neobstáli a přišli o svoje místo na nebi.“ (Zj 12,7-8). Michael je zobrazován, jak váží na vahách duše při posledním soudu a doprovází duše zemřelých k Bohu. Tato soška archanděla Michaela na orloji tedy svým způsobem na dálku „navazuje“ na sošku kostlivce diagonálně vpravo nahore.

Viz Rulišek (pozn. 17), oddíly A a M.

20 V těchto zobrazeních Čermákovy kresby i Kandlerovy rytiny je nápadný také významný kontrast či dualita – vlevo jsou tři figurky lidských postav s atributy v rukou a vpravo jsou tři figurky lidských postav s prázdnýma gestikulujícíma rukama. Kontrasty v souborech soch je také jeden z prvků jak upoutat pozornost diváka a upozornit na rozdíly.